

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin,
milli adət-ənənələrinin,
elm və mədəniyyətinin təbliği

Kamal Camalov,
Pedaqogika elmləri doktoru,
professor
Azərbaycan Respublikasının
Əməkdar müəllimi
Naxçıvan Müəllimlər
İnstitutu

(əvvəli ötən sayımızda)

Mənim həmişə işim tək Əlini
tərifdir,

Bir özgə işlərə yoxdur könül-
də vaxt, məcal.

Mən and içib demişəm yüz
kərə Əli həqqi,

Nəcəfdən özgə məni çəkmə-
yir nə şərq, nə şimal.

Füzuli arzu edir müjdeyi-əta
eşidə,

O da həmişə yazsa böylə
mədihi – Heydəri Əli.

M.Füzulinin tərənnümü etdiyi gözəl, öz təbirincə desək misilsiz təsirquvvəsinə malik ideal gözəldir. O elə gözəlgörünməz ləfəzə malikdir ki, onun ləfəzəsinin çoxluğunu idrak nəzərə alsaydı hiss quvvələri zəifləyirdi. Bədr zühurunun onun camalı ilə kamala yetirmişdir. O bir gözəllik sahibidir ki, baxışı, xətti, xalı, qəddi ilə aşıqları cəlb etmişdir. Mələhətde yeganədir. Bir işıqlı ulduzdur ki, səyyarələrin mərkəzindən ən uzaq nöqtəyə çatmışdır. Qaməti bir şaxədir ki, ruh bağçasında aşıqların göz yaşını ilə artmış, böyümüşdür. Bu və ya buna bənzər beytlərində şair "vahid dost"unu (Yaradanı) xüsusi quvvət və ehtirasla yüksəklərə qaldırır. "Füzuli eşqinin mənasını hərtərəfli aydınlaşdırmaq üçün çox mühüm bir məsələni də nəzərə almaq lazımdır".

M.Füzulinin qəsidələrindəki eşq-məhəbbət fəlsəfəsi dərin ictimai, əxlaqi mənaya malikdir. M.Füzulinin şeirlərində xalqın zəmanədən narazılıq, həyatdan şikayət motivləri mühüm yer tutur. Orta əsr mühiti, rəzalət və riyakarlıq xalq kimi şairə dəo qədər iztirab vermiş-

Günahdır eşqdən özgə əməllərin hamısı

Eyib deyilmi, günah işləyib, olum rüsva?

Qəsidələrdə həsəd əhli, paxil və alçaq adamlar xeyirxah insanlara, nəcib və ali şəxslərə qarşı qoyulur. Burada təmiz əxlaqi sifətlərə malik insanlar çirkin adamların fasiləsiz hücumuna məruz qalırlar.

Məzəmmət əhli bizi dəhşətə edər təhqir,

Nə vəsədən bir əsər var, nə rəhmdən bir əsər.

Yaxud:

kimsəsiz təsvir olunur. Mərd insanların köməksizliyi bir neçə səbəblə əlaqədardır. Əvvəllən Füzuli göstərmək istəmişdir ki, bu insanları köməksiz edən yaltaqlıqdan, paxıllıqdan uzaq olmaları, namuslu əməklə yaşamaları, heç kimə boyun əyməmələridir. Füzuli həyatın hər növ haqsızlıqlarına "ədələtsizliyə, hüquqsuzluğa, zorakılığa qarşı" daim qiyam qaldırılmışdır.

Riyakarlıq və paxıllıq kimi pis əxlaqi sifətlərin tənqidinə Füzulinin qəsidələrinin, demək olar ki, əksəriyyətində rast gəlmək mümkündür. "Vay olsun o şəxsə ki, riyakarlıqla ömür keçirir" – deyən şair belə şəxslərə, hətta nəsihət etməyi də yersiz

dim", "qəlbim həmişə həqiqətə mail olmuşdur", "məcaz zəncirlərinə müqəyyəd olmadım" – deyərək oğurluq, tamahkarlıq, mütilik kimi sifətləri ifşa edir, faydalı, vəfali, ədəbli olmağı, fəsad işlərdən uzaq olmağı təbliğ edir, insanları sədəqətə, etibarlılığa, ata-anaya, Vətənə, torpağa, eşqə, məhəbbətə, öz ulvi duyğularına sədəqətə çağırır.

Çox zaman fikirlərini açıq söyləyə bilməyən Füzuli zəmanədən narazılığı canının cövr və cəfasında çəkdiyi əziyyət və işgəncə pərdəsi ilə örtürdü.

Zamanında hər bir arzunun maniələrlə pərdələndiyini gördükdə kədərlənir, bir çıxış yolu tapa bilmədikdə cəmiyyətdən uzaqlaşmaq gizli yaşamaqla ni-

Zəmanəsinin və zəmanəmizin böyük şairi Məhəmməd (Məhəmməd Füzulinin anadan olmasının 530 illiyi münasibətilə)

dir ki, bəzən fikirlərində dünyada düzlük olmadığı qərarına gəlmişdir.

Rəhm qıl, rəhm xələq kim, Həqdən
Bulasan aqibət cəzayi-əməl.
Xələq sən rəhm qılmayınca, sana
Rəhm qılmaz Xudayi-əzzə və cəll.

M.Füzuli qəsidələrində və ya "Şikayətnamə" əsərində hakimlərin, zülmkar şahların hakimiyyəti altında yaşayan xalqın həmişə əzab-əziyyətdə olacağına işarə edərək "Vay olsun o məmləkətin halına ki, hakimi zalimdir" – deyir. Füzulinin böyüklüyü bundadır ki, o, nədən yazır-yazsın, ictimai hadisələrə biganə qalmamış, zamanın nəbzini tuta bilmişdir.

Füzulinin qəsidələrində əxlaqi fikir və qayələr də mühüm yer tutur. "Böyük müfəkkirin eşqi, məhəbbəti insan həyatının, insan qəlbini və hissələrinin əsas qayəsi saydığını, eşqin şairin yaradıcılığında tərənnüm edilən başlıca motiv olduğunu demək olar ki, Füzuli irsini tədqiq edən bütün alimlər söyləyirlər. Bu füzulüşünaslıqda şəksiz-şübhəsiz qəbul edilmiş bir məsələdir". Müx-

cat tapacağına ümid bəsləyirdi. "Paxıllıqdan, cəmiyyətdən uzaqlaşmaqla bir mağaradagizləndim, düşmənlərin qorxusunu bilməmək üçün mənə bu qələdə doğru yol göstərildi". Belə mistik motivlər Füzuli dövründə olan ictimai bərabərsizliyin, zülm və əsarətin nəticəsidir. Məhz bu cür haqsızlıqlar şairi "faniyi-mütləq" əsiğnəməyə məcbur edir.

Gətirdi tənqə nakəsələr məni,
arzum budur daim,

Nə mən bir kəsə, nə də bir
kəs mənimlə əşinə olsun.

Fəqət, hümmət məni istər gör-
rə dünyədə müstəğni,

Təbiətə o istər hər gəda pa-
dişah olsun.

Gəda tək ummaram pay süf-
rəsindən hər kəsin, əmma,

Könül istər Əlinin asitanında
gəda olsun.

Əgər şair bir tərəfdən kədərlənir, dünyadan əl çəkib "Üzlət" aləminə (bir tərəfə çəkilib təkbaşına oturma mənasında) sığınmağa can atırsa, digər tərəfdən zülm və haqsızlıqlar dünyasında özünü bütün çirkinliklərin fəvqində tutur, sənətinə, quvvəsinə, ideyalarının qudrətinə, fənası olmayan bir bəqaya çatacağına o qədər inanır ki, bu hal onu sevindirir. Füzulinin "fikrincə, insan faydalı əməlləri ilə cəmiyyətə xeyir verməyi bacarmalı, bununla da özünü tanıtırsın, etibarlı mövqə kəsb etməlidir. Əks təqdirdə onun varlığı kimsə tərəfindən hesab alınmaz".

Qeyd edək ki, "Füzulinin əsərlərindən xoşlanmayan adamlar" da olmuşdur. Şairin şeirlərindən danışan bəzi "tədqiqatçılar" şairin qəzəl və qəsidələrini "söhnük", "hissdən məhrum", "yaxşı şeir vəsfinə layiq olmayan önəmiz" əsərlər kimi qələmə verməyə cəhd edirlər. Təbii ki, fikirlərini elmi həqiqətdən uzaq olduğunu iddia etməyə kifayət qədər əsas vardır. M.Füzulinin adı nəinki Azərbaycan, bütün Şərqi və Qərbi üçün doğma və əzizdir.

(ardı gələn sayımızda)

M.Füzuli "insanın əxlaqi keyfiyyətlərinə yüksək qiymət vermiş", insanın əxlaqının təmizliyindən danışaraq böyük bir nəsihətçi, müdrik ustada çevrilmişdir: "zətan təbiətim alçaq işlərdən uzaqdır", "fəsad işlərə adət etmədim", "qəlbim həmişə həqiqətə mail olmuşdur", "məcaz zəncirlərinə müqəyyəd olmadım" – deyərək oğurluq, tamahkarlıq, mütilik kimi sifətləri ifşa edir, faydalı, vəfali, ədəbli olmağı, fəsad işlərdən uzaq olmağı təbliğ edir, insanları sədəqətə, etibarlılığa, ata-anaya, Vətənə, torpağa, eşqə, məhəbbətə, öz ulvi duyğularına sədəqətə çağırır...

təlif əxlaqi prinsip və qayələrin toqquşduğu bir cəmiyyətdə yaşayib-yaradan şair bu məsələyə etinasız qala bilirdimi? Hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, Füzuli bütün varlığı ilə ülviləşdirdiyi, ləkəsiz bir gövhər qədər saflaşdırıcı məhəbbəti ən yüksək əxlaqi sifət sayır, ilahi eşqi bütün dünya eşqinin fəvqində tutaraq, başqa xoşagəlməz əməlləri şeytani əməl olduğunu göstərərək yaramaz işlərdən uzaqlaşmağı məsləhət görür.

Kədərlənir ürəyim tənələr
eşitdikca,

Odur ki, dinləmirəm tənə, ver-
mirəm mənə.

M.Füzuli hər bir qəhrəmanını lirik üslubda təsvir edir. Hadisələri daha çox prosesdə qələmə alan Füzulinin qəhrəmanları daxilən yetişir, mənəviyyatcamlanırlar. Füzulinin yaradıcılığında surətlərin çoxu köməksizdir. Daxilən böyük, namuslu və vicdanlı insanlar əksərən tək,

hesab edir: xeyirxah və nəcib insanları onlardan çəkinməyə çağırır: "Çirkin adamların müəşirətindən həzər et" – deyir.

M.Füzuli "insanın əxlaqi keyfiyyətlərinə yüksək qiymət vermiş", insanın əxlaqının təmizliyindən danışaraq böyük bir nəsihətçi, müdrik ustada çevrilmişdir: "zətan təbiətim alçaq işlərdən uzaqdır", "fəsad işlərə adət etmə-

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur